

Orașul Iași la 1900. O perspectivă culturală¹

Remus ZĂSTROIU

Keywords: *history of the city of Iasi, Romanian culture, Romanian newspapers*

Există un sindrom pe care literatura medicală nu l-a înregistrat. Este unul cu caracter local, iar inițiativa constatării, studierii și înregistrării lui îmi aparține. L-am denumit „sindromul ieșean”. Și-a făcut apariția în urmă cu 149 de ani, la 5/17 ianuarie 1859, concomitent cu hotărârile de uriașă responsabilitate și de sincer patriotism care s-au luat în Sala „Elefant” de la Muzeul de Științe Naturale din Iași. Principalele simptome sunt următoarele:

a. se manifestă, mai ales, în plan psihic;

b. marca determinantă o constituie instalarea convingerii că decăderea sub toate aspectele, dar mai ales sub acela cultural, a orașului nostru este un proces în plină desfășurare și de neoprit.

c. cei la care se instalează sunt, în primul rând, intelectualii; oamenii politici, imuni cum i-a lăsat natura, se pare că sunt feriți, cu excepțiile de rigoare, un Mihail Kogălniceanu, un Nicolae Ionescu, de efectele respectivului sindrom.

În plină febricitate, bolnavul contaminat s-a lăsat mereu și se lasă și azi prins în mrejele unui discurs negativist, pe care îl dezvoltă pe două componente. Pe de o parte, lansează un atac vehement, și din păcate nu cu totul neîndreptățit, împotriva Bucureștilor, capitală acaparatoare și lipsită de recunoștință. Se înțelege că în egală măsură acuzele sunt îndreptate împotriva clasei politice, în primul rând a puterii care neîndreptățește și neglijează orașul nostru. Pe de altă parte, discursul capătă sonori de tânguire, când cu surdină, când cu toată forța, tema clamată fiind așa-zisa decădere economică și, mai ales, culturală a vechii capitale a Moldovei.

În urmă cu trei-patru ani, într-un cotidian ieșean se publicau rezultatele unei anchete de opinie la care luaseră parte numeroși tineri și mai puțin tineri scriitori, universitari și oameni de artă. Concluzia demersului în discuție venea, fără tăgadă, în sprijinul observațiilor mele. Toți erau contaminați de sus-zisul sindrom. Cum înțelegeau să-i combată efectele este, de asemenea, o formă de manifestare a maladiei. Soluția avansată de domniile lor era una foarte simplă: trebuiau făcute schimbări de esență în manageriatul cultural local. Cu alte cuvinte, managerii în funcțiune era absolut necesar să plece, iar în locul lor să fie înscăunați, cum lesne vă închipuiți, chiar respondenții

¹ Conferință prezentată în cadrul prelegerilor organizate de Institutul de Filologie Română „A. Philippide” și de Asociația Culturală „A. Philippide” pentru a marca 600 de ani de la atestarea municipiului Iași.

anchetei în desfășurare. Ecourile acestei discuții s-au prelungit până astăzi și sunt convins că ele se amplifică acum când orașul sărbătorește 600 de ani de atestare documentară. O rubrică destinată actualității culturale ieșene, pe care o găzduiește „Ziarul de duminică”, revistă culturală din Capitală (la data apariției acestui text, „Ziarul de duminică”, din păcate, nu se mai editează), și pe care o semnează alternativ doi tineri universitari și, totodată, critici literari, după ce a fost inaugurată de un scriitor, dezbate, de asemenea, în cheie subtextuală pesimistă, „starea literelor” de pe malul Bahluiului. Pe de altă parte, discuțiile curente în jurul unui *brand* al orașului ori vizând ceea ce noi, ieșenii, putem oferi azi culturii naționale nu ies nici ele din perimetrul unei viziuni pe cât de sceptice, pe atât de simpliste, de reduționiste, de negatoare, într-un cuvânt, de nedrepte. În această direcție a discuției ne conduce și unul dintre cei mai originali artiști ieșeni, pictor și scriitor în egală măsură. Într-un articol așezat sub sintagma „Ultima tușă”, denumire a rubricii pe care o ține în „Ziarul de Iași”, articol intitulat *Ieșeanul emblematic*, domnia sa face un inteligent și spiritual istoric al problemei, ajungând la următoarea concluzie: „Psihanalitic, noi ieșenii suferim cu toții de complexul inferiorității. Pe care îl gestionăm, totuși, cu oarecare ștaif.”

„Sindromul ieșean”, ca atare, trebuie privit însă dintr-o altă perspectivă și tratat cu toată seriozitatea. Pentru că, vrem, nu vrem, el a apărut și a evoluat pe fondul unor realități care nu pot fi nici negate, nici neglijate. Să ne amintim că la proclamarea Unirii din 1859, oamenii de stat din Moldova, artizanii acestei extraordinare înfăptuiri, au primit, fără să o pretindă, anumite garanții de natură politică, socială și economică. Aceste garanții erau menite, între altele, să conserve starea *de facto* a orașului Iași și să-i permită o dezvoltare, sub toate aspectele, normală și deplină. Printre măsurile care se preconizau era și aceea pe care o amintește M. Kogălniceanu într-un discurs rostit în Adunarea deputaților în sesiunea parlamentară 1890/1891 de a se finanța bugetul orașului cu 10 milioane de lei, sumă uriașă la 1860. Nu mai e cazul să spunem că această finanțare nu s-a produs niciodată. De aceea, Kogălniceanu spunea tot atunci: „Au trecut 25 de ani de la votul Constituantei fără să se fi făcut nimic din atâtea neapărate îmbunătățiri de cari are nevoie Iașul, și poate să mai aștepte mult timp [...]. Ar fi dar de făcut multe în Iași [...]. Am auzit că are să se facă Universitate [e vorba de construcția clădirii din Copou, n.m.], că ministerul Instrucției Publice se ocupă de aceasta; îi fac complimentele mele; dar nu e destul [...]. Degrabă să se facă un proiect ca să se dea Iașilor înapoi banii ce i s-au votat, pentru ca să se facă îmbunătățiri. Eu promit tot concursul meu la un asemenea proiect de lege”. Ministrul invocat era atunci, în cabinetul conservator al generalului Gheorghe Manu, Titu Maiorescu. Din nefericire, peste câteva luni, la 21 iunie 1891, Mihail Kogălniceanu va muri. Marele om politic nu va mai apuca să vadă nici noua Universitate, nici noua clădire a Teatrului Național, nici tramvaiele electrice sau declanșarea realizării aducțiunii de apă, câștiguri edilitare cu care orașul se putea mândri la 1900, în ultimul an al secolului al XIX-lea.

Este firesc să ne întrebăm însă cum arăta sub raport demografic orașul atunci. Recensământul populației din 1 decembrie 1899 ne oferă datele necesare. Numărul total al locuitorilor se cifra la 77.000. Dintre aceștia, români erau 35.000, iar restul cetățeni străini, cu sau fără protecție. După criteriul confesiunii religioase, 35.000 erau creștini, 40.000 mozaici, la care se adăugau și 60 de mahomedani, iar după sex, 40.000 erau femei și restul bărbați; știutorii de carte erau în număr de 27.000, dintre care femei 11.000 și bărbați 16.000.

Sub toate aspectele, după obținerea independenței și proclamarea Regatului, orașul se dezvoltase într-un ritm care, spre 1900, se accelerase vizibil. Deși economia țării avusese de suportat efectele a mai multor crize, ultima chiar la sfârșitul secolului, deși așa-zisul război al taxelor vamale cu imperiile vecine era în plină desfășurare, deși aceleași imperii se hotărâseră cu mare greutate să încheie tratate economice cu România plecând de la clauza națiunii celei mai favorizate.

Trecând rapid în revistă, sub raport structural, componentele instituționale esențiale ale orașului, care acoperea cu servicii în bună măsură întreaga Moldovă, fără a aduce în discuție și aspectul economic, se pot constata mai multe elemente determinante.

Un reper important sub aspect spiritual, dar și al învățământului seminarial și teologic, precum și al mișcării artistice – prin activitatea corului mitropolitan – îl constituia Mitropolia Moldovei și Bucovinei.

Universitatea, prin facultățile ei, de medicină, de științe, de drept, de litere și filosofie, izbutise deja să facă din Iași un centru științific și cultural de o însemnătate și o eficiență cu totul remarcabile. La 1900, majoritatea profesorilor universitari sunt doctori de la instituții de învățământ superior dintre cele mai reputeate din Europa; sunt, de asemenea, „coapte” condițiile pentru ca și la Iași să se poată acorda titlul de doctor; dar rectoratul, cu chibzuință, nu va forța declanșarea acestui proces, operațiunile de pregătire durând încă trei-patru ani.

Mulți dintre profesorii Universității au obținut o binemeritată recunoaștere în mediile științifice naționale și europene. Mă limitez doar la câteva exemple: Grigore Cobălcescu, ale cărui studii de geologie îi asiguraseră o reputație de necontestat; Alexandru D. Xenopol, care în mai 1896 este premiat de Académie de sciences morales et politiques din Franța pentru lucrarea *Histoire des roumains de la Dacie Trajane*, editată la Paris; după câțiva ani, în 1899, Xenopol publică, tot în Franța, *Les Principes fondamentaux de l'histoire*, iar în 1901, în urma raportului prezentat de marele istoric francez Alfred Rambaud, Académie de sciences morales et politiques îl alege membru corespondent. Cu un an înainte, la 29 noiembrie 1900, fusese ales și președinte al unei comisii pentru păstrarea integrității culturale a orașului; de altfel, Xenopol s-a situat, după 1891, în postura, pe care a onorat-o pe deplin, de continuator al lui Kogălniceanu, susținând atât în Parlament, cât și la Academia Română, unde fusese ales chiar pe locul rămas liber prin moartea ilustrului său înaintaș, cauza orașului nostru; tot în 1900, congresul internațional de istorie comparată îl alege vicepreședinte al secției de istorie generală și diplomatică, iar în 1903, Institutul internațional de sociologie îl primește printre membrii săi. Să mai adăugăm că, în 1897, un cotidian ieșean, „Noutatea”, făcea publică hotărârea Academiei Române, care îl însărcinase pe profesorul Universității, Alexandru Philippide, cu alcătuirea dicționarului academic al limbii române. Era în modul cel mai direct o recunoaștere a autorității științifice a lui Philippide, dar și o manifestare a încrederii că la Iași se vor găsi colaboratorii pregătiți să-l însoțească pe învățatul ieșean în această adevărată epopee lexicografică.

Nu trebuie neglijată nici activitatea intensă și plină de roade a Conservatorului de artă dramatică și muzicală, care oferea în acei ani vieții artistice nume de prim rang, cum ar fi State Dragomir, Verona și Vlad Cuzinschi, Mircea Pela, Ion Morțun ori viitorul mare dirijor și creator de școală muzicală Antonin Ciolan, sau a Școlii de Arte Frumoase condusă de pictorul D. Panaiteanu-Bardasare.

Centrului de emulație și realizare științifică pe care îl reprezenta Universitatea, i se adaugă în modul cel mai firesc rețeaua de învățământ primar, gimnazial și, în primul rând liceal, existentă în oraș. De altfel, nu sunt puțini profesorii de la cele două mari licee, Național și Internat, care vor trece în rândurile profesorilor universitari: Alexandru Philippide și colaboratorul său la *Dicționarul limbii române*, G. Ibrăileanu, sau Ioan Botez, unul dintre inițiatorii studiilor de anglistică la noi, și Ioan Paul, deschizător de drum în studiul esteticii. Dar alături de ei trebuie menționați și alți dascăli de liceu cu un mare prestigiu intelectual și profesional, între care Gheorghe Ghibănescu, istoric de renume, Grigore Buțureanu, Constantin Botez, Calistrat Hogaș, Vasile M. Burlă, Alexandru Bădărău ș.a. Rezultatele activității acestui remarcabil grup de profesori de liceu s-au dovedit a fi în permanență valoroase. Astfel, dintre cei 76 de absolvenți ai promoției 1900 a Liceului Național, 59 au îmbrățișat profesii care pretindeau studii universitare, în vreme ce trei, toți de origine etnică evreiască, au preferat o carieră în comerț, iar alții 14 au rămas doar cu studiile liceale profesând, cei mai mulți, în agricultură și industrie. Dintre cei 59 de absolvenți ai învățământului superior, 22 au devenit avocați, 9, magistrați, 20, medici, 2, farmaciști, 3, militari, 2, ingineri și 1, profesor.

Am lăsat intenționat în afara acestei discuții un al „motor” al vieții intelectuale și culturale și anume pe acela politic. Motivul este foarte simplu, pentru că, folosind o sintagmă celebră a lui Kipling, „aceasta este o altă poveste”, deoarece acest „motor” pretinde singur o expunere de amploare. Totuși, să notăm că la 1900, ca și la 1890, prezența ieșenilor în viața politică era una activă și, sub unele aspecte, clar individualizată, deși reprezentarea propriu-zisă în rândurile puterii legislative sau executive lăsa mult de dorit. Este ceea ce observa și Kogălniceanu într-un celebru discurs din sesiunea parlamentară 1889/1890: „destul cu sacrificiile făcute de moldoveni. Vedeti mai totdeauna câți moldoveni sunt în minister. Domnul Lascăr Catargi a socotit de cuviință, și nu-i fac complimentele mele pentru aceasta, ca domnia-sa să fie singurul moldovean în ministerul său. Dar cel puțin era un președinte al Consiliului care cunoștea țara Moldovei și domnia-sa putea să spună ministrului de la Interne, ca și celui de la Lucrări publice, precum și celui de la școli, cari sunt interesele Moldovei și a nu îngădui să se lase partea aceea a țării cu totul în uitare”.

Cu toate că la 1900 „partea aceea a țării” nu mai admitea ca să fie lăsată în uitare, totuși exista și atunci, cum există și astăzi, tendința centrului de a dirija fondurile după un algoritm interesat și, prin forța lucrurilor, nedrept. Dar prin oamenii politici din Iași, deputați, miniștri, prin profesorii universitari convocați în diversele comisii ministeriale și prin numeroșii ieșeni stabiliți la București, se formase un *lobby* activ și cu putere de influență care a știut în anumite momente să-și impună punctul de vedere și să apere interesele orașului. Așa se face că după 1890 s-au obținut, prin acțiunile manageriale de excelență ținută ale primarilor Vasile Pogor, Nicolae Gane și Ioan Diamandi, toți trei renunțând la micile ambiții de partid și punând înainte doar nevoile comunității, precum și prin activitatea *lobby*-ului de care vorbeam finanțările necesare, parte de la bugetul orașului, parte de la bugetul statului, pentru o serie de investiții de mare amploare: cumpărarea Palatului Roznovanu pentru Primărie, construcția Universității, a Institutului anatomic, a noului Teatru Național, a numeroase școli și licee etc. Iată doar câteva date privitoare la cele mai importante dintre ele, Universitatea și Teatrul Național, două clădiri de mare anvergură arhitecturală pentru timpul respectiv, ambele proiectate de arhitecți de renume european și vizând, prin dimensiuni și dotări nu

zilele în care au fost construite, ci pe acelea care urmau să vină. Antreprenorii care au răspuns de ridicarea clădirii Universității erau doi mari specialiști în clădiri monumentale, Troli și Scotari. Pentru decorarea bibliotecii și a aulei s-a recurs la serviciile arhitectului Alexandru Petrescu; plafonul bibliotecii a fost lucrat în stilul Renașterii, iar aula a fost pictată de doi specialiști austrieci, Drach și elevul său Muth. Aceștia au realizat sub cupola aulei o mare alegorie picturală, înfățișând la stânga filosofia și astronomia, apoi medicina (cu un rănit condus de Esculap) și botanica; la dreapta cupolei este reprezentat dreptul, sub figura regelui Carol I, și alături jurisprudența; între ferestrele aulei se află pictate simbolice chimia, zoologia și mineralogia; pe cupolă s-au făcut mai multe medalioane cu portretele foștilor profesori Grigore Cobălcescu, dr. Iacob Cihac, Simeon Bărnăuțiu, Al. Papiu-Ilarian, Nicolae Suțu, Ioan Ghica, Gh. Săulescu, Ioan Popp, Alexandru Flechtenmacher și Damaschin Bojincă. Pe frontonul clădirii se vor monta tot atunci mai multe medalioane, reprezentând pe Miron Costin, Vasile Lupu, Matei Basarab, mitropoliții Dosoftei și Veniamin Costache, Gh. Asachi, Mihail Kogălniceanu, domnii Mihail Sturdza, Grigore Al. Ghica și Al.I. Cuza, Vasile Alecsandri, August Treboniu Laurian. Urma să fie adăugate, și nu știu dacă s-a mai făcut, și cele ale profesorilor Christian Flechtenmacher și Ioan Maiorescu, alături de cel al scriitorului Costache Negruzzi.

În ceea ce privește noul teatru, concepția vizionară a membrilor din Consiliulul comunal, indiferent de culoarea lui politică, este de-a dreptul impresionantă. Învingând toate rezistențele și îndemnurile la austeritate venite de la unii dintre proprii colegi și dinspre capitală, s-a optat pentru un proiect ambițios, răspunzând și mai clar solicitărilor secolului al XX-lea; dovada cea mai convingătoare o oferă și azi clădirea, deși aflată într-o interminabilă consolidare și restaurare, care încă răspunde sub multe cerințe exigențelor unei săli moderne de spectacol. Societatea dramatică se constituie ca trupă de teatru național la 10 august 1878, prin hotărârea Comitetului teatral condus de primarul Scarlat Pastia. Reprezentațiile se dădeau într-o sală veche din Copou, aflată la intersecția dintre bulevard și strada Toma Cozma. După cum se știe, clădirea respectivă a fost distrusă de un incendiu și trupa a fost obligată, ca și astăzi, să joace în săli improvizate: sala Pastia, sala Sidoli. În 1891, Adunarea deputaților aprobă o subvenție de 800.000 de lei, la propunerea ieșenilor C.P. Constantiniu și Miltiade Tzoni. La rândul ei, comuna, prin Consiliul comunal prezidat de primarul Vasile Pogor, completează necesarul de finanțare până la suma de 2 milioane de lei și se adresează celebrei firme de arhitectură Hermann Helmer și Ferdinand Fellner pentru proiect și pentru realizarea construcției. Dintre numeroasele teatre proiectate de firma respectivă se numără cele din Wiesbaden, Zürich, Salzburg, Berlin (Teatrul Unter den Linden), Agram (Zagreb), Odessa.

În octombrie 1892, firma de arhitectură trimite la Iași planurile noului teatru, după ce la 16 iulie 1892, Fellner a venit și a discutat cu reprezentanții Consiliului Comunal. După patru ani, la 1 decembrie 1896, noul Teatru Național a fost inaugurat. Au vorbit la ceremonia respectivă primarul N. Gane și arhitectul Fellner, alături de actorul Emanoil Manoliu, cel care reprezentase pe lângă constructori instituția teatrală.

Este lesne de observat că, ținând cont de numărul de locuitori ai orașului, la care se poate adăuga populația școlară și universitară, adică elevii și studenții veniți din alte localități, hotărârile Consiliului local și ale conducerii Universității, la care se adaugă aceea a Facultății de medicină care la 1900 inaugura noua clădire a Institutului de anatomie, prin amploarea lor, pot să pară hazardate. Nu a fost așa, și dovada cea mai

bună este că după primul război mondial s-a simțit nevoia unor investiții materializate prin noua aripă a Universității și prin clădirea Facultății de Medicină.

Am numit Mitropolia Moldovei, Universitatea și rețeaua școlară, factori de tensiune culturală pozitivă. Nu greșim dacă le adăugăm și un altul. Orașul era, la 1900, pentru întreaga Moldovă și chiar pentru țară prin instituțiile sale un mare și dinamic centru juridic și de justiție: Facultatea de Drept, Curtea de Apel, Tribunalul de Iași, Judecătoria și, în egală măsură, Baroul. Forța facultății este demonstrată de rezultatele examenelor de capacitate pentru funcția de judecător. La o astfel de competiție din anii aceia, s-au prezentat 78 de doctori în drept și de licențiați din București, 24 din Iași și 4 din Paris. Reușiți au fost 32 din București, adică 41% dintre cei 78 prezentați; 14 din Iași, adică 57% dintre cei prezentați și 2 de la Paris. Candidatul cu media cea mai mare era de la Facultatea de Drept din Iași, iar dintre primele 10 medii, 6 le aparțineau de asemenea ieșenilor.

Lăsând însă la o parte zona culturii instituționale, este necesară o privire rapidă și asupra vieții culturale propriu-zise – societăți culturale, trupa teatrului, repertoriul ei, turneele artistice, gazetele, gazetarii și mișcarea literară. Mediul intelectual ieșean era încă dominat de regretele provocate de mutarea la București a Societății Junimea și a revistei „Convorbiri literare”. Migraseră, de asemenea, spre capitală tinerii intelectuali care făceau parte din grupul „generoșilor”: V.G. Morțun, Ion și Sofia Nădejde, Const. Mille. O dată cu plecarea lor, încetaseră, prin forța lucrurilor, și inițiativele lor culturale: editarea de gazete socialiste și a revistei „Contemporanul”, activitatea editorială a lui Morțun, celebrele întâlniri din strada Sărărie din casele familiei Nădejde. O ultimă inițiativă a grupului socialist a fost tipărirea săptămânalului „Evenimentul literar”, dar și acest periodic fusese transferat în iulie 1894 la București. Alte inițiative, de asociere sau de editare a unor reviste și gazete vor umple însă, în bună parte, spațiile de interes cultural rămase astfel libere. Trebuie menționată în primul rând activitatea rodnică pe mai multe planuri a Societății Științifice și Literare, care fusese înființată în iulie 1889 și care va publica revista „Arhiva” până la anul 1940. Din conducerea acestei societăți, care va organiza ședințe de comunicări, conferințe și diverse congrese cu caracter național, au făcut parte Teodor T. Burada, A.D. Xenopol, Nicolae Beldiceanu, Grigore Buțureanu, Petre Râșcanu. Orientarea generală era una de factură istorică, de istorie a culturii și de sociologie, iar publicul țintă îl constituiau intelectualii ieșeni, mai ales profesorii de liceu și din mediul universitar, studenții și elevii. O atenție specială se arăta, de asemenea, Basarabiei și problemelor ei. Existau însă și alte societăți, pe care le vom cita fără a intra în analiza activității lor, observând doar că toate contribuiau la menținerea unui tonus intelectual și cultural ridicat și, în bună măsură, de factură înnoitoare, modernă. Este vorba de Liga culturală, la care A.D. Xenopol era mentorul principal, Societatea pentru învățătura poporului român, Societatea ortodoxă a femeilor române, secția Iași, alături de mai multe asociații studențești. O mențiune specială merită Cercul cultural organizat lunar, începând din 1898, de profesorul universitar Ion Găvănescul acasă la el; aici aveau acces, pe lângă profesorii de la Universitate, care își asumau pe rând rolul de conferențieri, și studenții cu preocupări științifice sau artistice; conferințele erau însoțite de lecturi din încercările literare ale studenților și de mici concerte oferite de studenții de la Conservator și pregătite de Antonin Ciolan, și el, atunci, student. În sfârșit, este necesar să fie înregistrată și activitatea Alianței franceze, care prin Grupul regional Iași organiza periodic în amfiteatrul Liceului Național

„Cursurile libere de cultură și limbă franceză”. Și, în același sens, conferințele prezentate regulat în cadrul Seminarului de slavistică al Facultății de Litere și Filosofie. De altfel, Facultatea de Litere avea propriul program de conferințe, care se adresau unui public larg, și în cadrul căruia, alături de profesorii facultății, au vorbit și Calistrat Hogaș, Gheorghe Ghibănescu, Theodor Speranția.

În ceea ce privește viața teatrală, se poate afirma fără ezitare că, înfruntând cu temeritate toate obstacolele ivite, între care lipsa, până la 1 ianuarie 1897, a unei săli corespunzătoare, fluctuațiile bugetare, tendințele migratoare ale vedetelor, diferențele de vederi dintre actorii vârstnici și aripa tânără – State Dragomir, Vlad Cuzinschi – în materie de repertoriu, regie, interpretare, Teatrul Național a cunoscut în a doua parte a deceniului 1890-1900 și în deceniul următor o perioadă de stabilitate, de aliniere la direcțiile noi ale teatrului european și de împlinire artistică. Este meritul trupei care beneficia de actori valoroși: Mihail Arceleanu, continuator al tradiției lăsate de Matei Millo, și cel care va transmite maniera de interpretare a rolului Chiriței lui Miluță Gheorghiu; i se alătură Atena Georgescu, admirabilă în rolurile feminine din comediile lui Caragiale; este actrița care a statuat și impus, prin originalitate și umor, modalitățile de interpretare a rolului Vetei din *O noapte furtunoasă*; Mihail Popovici, neîntrecut în rolurile de tragedie ca și Aglae Pruteanu, iar alături de ei, Mihai Ionescu; comicii Constantin Penel și Pechea Alexandrescu; iar pentru partea modernă a repertoriului, Ibsen, Strindberg, Südermann, tinerii State Dragomir, menționabil și în *Hamlet*, Vlad Cuzinschi sau Mircea Pella și Ion Morțun. Deloc neglijabil este și rolul unuia dintre cei mai avizați oameni de teatru ai epocii, dramaturgul Haralamb G. Lecca, pe care Comitetul teatral îl însărcinase cu responsabilitățile directoratului de scenă și care a știut să obțină aderarea trupei la efortul său de modernizare repertorială și de reformare a interpretării.

O altă componentă a vieții teatrale de atunci o constituie turneele unor personalități ale teatrului european: celebra tragediană Réjane, nu mai puțin celebra actriță de la Burgtheater din Viena, Agatha Bârsescu, marele tragedian italian Ernesto Rossi, trupe formate din actorii de la Comedia Franceză, trupa de operetă Méaly, în frunte cu soprana Dorval, care, se spunea, „vrăjise Parisul”.

Strâns legate, și oferind o adevărată foaie de observație a stării de sănătate culturală a orașului, sunt zonele gazetăriei și ale mișcării literare. Din rațiuni politice, trecerea lui Gr.A. Scorțescu la conservatori, dar în primul rând din rațiuni economice – efectele crizei din 1899 –, acum 109 ani, de 24 ianuarie 1900, cele două mari cotidiane ieșene, cu influență și difuzare națională, „Opinia” și „Evenimentul” fuzionează, sub titlul „Evenimentul”. Această contopire va lua sfârșit după șase ani, la 15 noiembrie 1906, când „Opinia” va începe să apară din nou. Alături de „Evenimentul”, mai pot fi menționate dintre multele periodice ieșene, alte două gazete de orientare independentă, „Noutatea” (1897–1898), condusă de poetul Virgiliu N. Cișman și „Seara” (1896), condusă de Eugen Herovanu, apoi apărând, încă din 1890, „Ecoul Moldovei”, gazetă de dreapta, a actorului și ziaristului Emanoil Manoliu. Pentru aceste publicații, ca și pentru altele din acei ani, este caracteristică și definitorie prezența în redacție a scriitorilor ieșeni ai vremii. Așa se face că, în bună parte, rostul politic al gazetelor este echilibrat de preocuparea pentru actualitatea culturală și, în special, literară, atât din țară, cât și din Europa. Este greu de imaginat o fervoare spirituală, precum și un nivel de exprimare intelectuală comparabile. Nu este exagerată afirmația că nimic nu se petrecea în marile

culturi și literaturi ale lumii care să nu fie semnalat și comentat cu competență în paginile „Evenimentului”, ale „Noutății” sau ale revistelor „Mișcarea literară și artistică”, scoasă în 1901 de Mihai Codreanu și Eugen Herovanu, și „Epigonii”, editată în 1903 prin efortul aceluiași, la care se adaugă și Spiru Prasin. Pentru că o analiză a acestei mișcări literare, ieșeană prin forța lucrurilor, dar fără un caracter strict local, presupune o cercetare aprofundată și care poate fi singură subiectul unui studiu, iată doar o succintă schiță a trăsăturilor ei caracteristice:

- interesul nedezmintit pentru tot ceea ce este nou în spațiul intelectual și literar național și european; de aici, amplitudinea și calitatea informației pusă în circulație;
- profesionalismul și competența comentatorilor;
- efortul de obiectivare;
- tendința de a depăși abordarea de grup, ca și pe aceea strict regională;
- încercarea de abordare a unor specii mai puțin cultivate la noi: drama psihologică sau romanul;
- deschiderea spre orientări literare noi: simbolism, parnasianism, naturalism;
- interesul pentru literaturi puțin cunoscute, cum ar fi cele nordice sau literatura rusă (mai ales Dostoievski);
- gama largă de preocupări culturale: filosofie, istorie a culturii, literatură, teatru, muzică și arte plastice;
- tendința spre profesionalizare a gazetarului și a scriitorului.

Numele scriitorilor și ale gazetarilor care vor fi citați în continuare și care au susținut și ilustrat toate aceste tendințe sunt, cu o expresie de astăzi, de multe ori nedreaptă, cele ale unor personaje de raftul al doilea. Cei mai mulți dintre ei, presați de exigențele existenței sau loviți de destin, nu s-au realizat pe deplin, deși aveau toate datele ca să o facă. Însă meritul lor cel mai mare este acela că au și-au consumat energia, talentul și capacitatea intelectuală într-o activitate culturală de cel mai bun nivel și că au oferit prin demersul lor condiții propice de realizare pentru generația de scriitori ieșeni care le-a urmat (Mihail Sadoveanu, Mihai Codreanu, Emil Gârleanu, George Tutoveanu, Al. Cazaban, I.M. Rașcu, B. Fundoianu, Al.A. Philippide ș.a.). Este vorba despre prozatorii, poeții, autorii de piese de teatru și gazetarii Ioan N. Roman, Virgiliu Cișman, Eugen Herovanu, Albert Hönigman, Gr.A. Morțun, Spiru Prasin, V. Scânteie, Adrian Millan, A. Steurman, Matei Russu, Laurenția Gribincea, Ioan Alexandrescu-Dafin, G. Botez-Gordon, Dimitrie Nanu, Max Kaufman ș.a. Fără nici o exagerare, contribuția lor la ceea ce s-ar putea defini drept o atmosferă intelectuală și culturală specific ieșeană este nu doar meritorie, ci și demnă de a fi studiată. În felul acesta, posteritatea, mai mereu ingrată, le-ar face dreptate.

The City of Iași in 1900. A Cultural Perspective

This conference offers a minute analysis of many aspects that create a perspective on what the city of Iași could offer towards the beginning of the 20th century: social, cultural, economic, political elements – all together built a complex chapter of Romanian history.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*